

OILA VA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI HAMKORLIGIDA BOLALARDA IJTIMOY-AXLOQIY SIFATLARNI TARBIYALASH MEKANIZMLARI

G.N.Qo'ldosheva¹

Mas'ul muallif: Qo'ldosheva Gulhayo Nabi qizi, «OSIYO KIDS» maktabgacha ta'lim tashkiloti metodisti.

Received: 03 Oktabr 2026

Accepted: 08 Oktabr 2026

Published: 13 Oktabr 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Qo'ldosheva, G. N. OILA VA MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI HAMKORLIGIDA BOLALARDA IJTIMOY-AXLOQIY SIFATLARNI TARBIYALASH MEKANIZMLARI / G. N.

Qo'ldosheva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 10, № 1. — B. 434–436.

1. «OSIYO KIDS» maktabgacha ta'lim tashkiloti metodisti

Annotatsiya. Ushbu maqola oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti hamkorligida maktabgacha yoshdagi bolalarda ijtimoiy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash mexanizmlarini tadqiq etishga bag'ishlangan. Tadqiqotda hamkorlikning nazariy asoslari – ekologik tizimlar nazariyasi, ota-onalar ishtiroki tipologiyasi, oila va ta'lim muassasasi hamkorligi bo'yicha xalqaro meta-tahlil natijalari, milliy pedagogik meros hamda amaldagi normativ-huquqiy hujjatlar tahlil qilingan. Yagona pedagogik talablar, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, birgalikdagi faoliyat, ikki tomonlama muloqot, milliy-ma'naviy an'analarga tayanish hamda mahalla bilan hamkorlik va monitoringdan iborat oltita mexanizm asoslab berilgan. Maqolada ushbu mexanizmlarni maktabgacha ta'lim tashkiloti amaliyotiga joriy etish yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, oila, hamkorlik, ijtimoiy-axloqiy sifatlari, ijtimoiy-hissiy rivojlanish, ota-onalar ishtiroki, pedagogik madaniyat, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi, mahalla.

МЕХАНИЗМЫ ВОСПИТАНИЯ СОЦИАЛЬНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ В ПРОЦЕССЕ СОТРУДНИЧЕСТВА СЕМЬИ И ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. Данная статья посвящена изучению механизмов воспитания социально-нравственных качеств у детей дошкольного возраста посредством сотрудничества семьи и дошкольной образовательной организации. В исследовании анализируются теоретические основы взаимодействия, включая теорию экологических систем, типологию родительского участия, результаты международного метаанализа партнёрства семьи и школы, национальное педагогическое наследие и действующие нормативно-правовые документы. Обосновываются шесть механизмов сотрудничества: обеспечение единства педагогических требований, повышение педагогической культуры родителей, организация совместной деятельности, двусторонняя коммуникация, опора на национальные и духовные традиции, а также взаимодействие с махаллей в сочетании с мониторингом. В статье разработаны предложения по внедрению данных механизмов в практику дошкольных образовательных организаций.

Ключевые слова: дошкольное образование, семья, сотрудничество, социально-нравственные качества, социально-эмоциональное развитие, участие родителей, педагогическая культура, государственная учебная программа «Илк кадам», махалля.

MECHANISMS FOR FOSTERING SOCIAL AND MORAL QUALITIES IN CHILDREN THROUGH COOPERATION BETWEEN THE FAMILY AND THE PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

Abstract. This article is devoted to the study of mechanisms for fostering social and moral qualities in preschool children through cooperation between the family and the preschool educational organization. The study analyzes the theoretical foundations of cooperation – the ecological systems theory, the typology of parental involvement, the findings of an international meta-analysis on family-school partnerships, the national pedagogical heritage, and the current regulatory documents. Six mechanisms are substantiated: unified pedagogical requirements, raising the pedagogical culture of parents, joint activities, two-way communication, reliance on national and spiritual traditions, and cooperation with the mahalla combined with monitoring. The article develops proposals for introducing these mechanisms into the practice of preschool educational organizations.

Keywords: preschool education, family, cooperation, social and moral qualities, social-emotional development, parental involvement, pedagogical culture, "Ilk qadam" state curriculum, mahalla.

Kirish. Maktabgacha yosh – bolada shaxsning ijtimoiy-axloqiy asoslari shakllanadigan eng sezgir davr. Aynan shu yoshda bola kattalar va tengdoshlari bilan

muloqot qilishni, o'z his-tuyg'ularini boshqarishni, boshqalarga g'amxo'rlik ko'rsatishni o'rganadi, rostgo'ylik, adolat, mehr-oqibat, mehnatsevarlik kabi qadriyatlarni dastlabki tarzda o'zlashtiradi. Bu davrda shakllangan xulq-atvor namunalari keyingi ta'lim bosqichlarida bolaning jamoaga moslashuviga va o'qishdagi muvaffaqiyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi.

Bolaning ijtimoiy-axloqiy rivojlanishiga eng kuchli ta'sir ko'rsatuvchi ikki institut – oila va maktabgacha ta'lim tashkiloti (MTT). Ular bir-biridan ajralgan holda ish olib borganda bola ikki xil talab va ikki xil namuna o'rtasida qoladi: guruhda o'rgatilgan odob qoidasi uyda qo'llab-quvvatlanmasa, mustahkamlanmaydi, uyda shakllangan noto'g'ri odat esa guruhdagi tarbiyaviy ishning samarasini pasaytiradi. Shu bois oila va MTT tarbiyaviy ta'sirlarini muvofiqlashtiruvchi aniq mexanizmlarni ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonunida maktabgacha ta'lim va tarbiya jarayonida ota-onalar yoki ularning o'rnini bosuvchi shaxslarning huquq va majburiyatlari belgilab berilgan [1]. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida "Ijtimoiy-hissiy rivojlanish" bola rivojlanishining alohida sohasi sifatida ajratilgan [2]. Prezidentning 2026-yil 5-fevraldagi PF-19-son Farmoni bilan maktabga bir yillik tayyorlovning majburiy ta'limning dastlabki bosqichiga aylantirilishi MTTning ta'lim uzluksizligidagi mas'uliyatini yanada oshirdi [3]. 2026/2027 o'quv yili uchun "Ilk qadam" milliy o'quv dasturining uchinchi nashrini joriy etish, o'yinga asoslangan ta'limni "Bola, o'yin va pedagog" loyihasi asosida bosqichma-bosqich joriy etish hamda zo'ravonlik va bullingning oldini olish bo'yicha profilaktik ishlarni tizimli tashkil etish vazifalari belgilangan [4]. Ushbu vazifalarning har biri oilaning faol ishtirokisiz to'liq amalga oshmaydi. Maqolaning maqsadi – oila va MTT hamkorligida bolalarda ijtimoiy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash va ularni amaliyotga joriy etish yuzasidan takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili va metodlar. Oila va ta'lim muassasasi hamkorligining nazariy asosi sifatida U.Bronfenbrennning ekologik tizimlar nazariyasi keng qo'llaniladi [5]. Unga ko'ra, bola rivojlanishi bir-biriga o'rnatilgan tizimlar ichida kechadi: oila va bog'cha bolaning bevosita muhiti – mikrotizimlardir, ular o'rtasidagi aloqalar esa mezotizimni tashkil etadi. Muallif mikrotizimlar o'rtasidagi aloqalar qanchalik qo'llab-quvvatlovchi va izchil bo'lsa, rivojlanish salohiyati shunchalik yuqori bo'lishini asoslagan. Demak, bolaning ijtimoiy-axloqiy rivojlanishi uchun oila va MTTning har biri alohida emas, ular o'rtasidagi aloqaning sifati ham hal qiluvchi ahamiyatga ega.

J.Epstein oila, ta'lim muassasasi va jamoani bolaga "bir-birini qoplovchi ta'sir doiralari" sifatida talqin qilib, hamkorlikning oltita turini ajratgan: ota-onalikka ko'maklashish, muloqot, ko'ngillilik, uyda o'rganish, qarorlar qabul qilishda ishtirok etish va jamoa bilan hamkorlik [6]. Ushbu tipologiya hamkorlikni bir martalik tadbirlar yig'indisi emas, rejalashtiriladigan tizim sifatida tashkil etish imkonini beradi.

T.E.Smith, S.M.Sheridan va hammualliflar tomonidan 77 ta tadqiqot (438 ta samaradorlik ko'rsatkichi) asosida o'tkazilgan meta-tahlil oila va ta'lim muassasasi hamkorligiga yo'naltirilgan dasturlar bolalarning nafaqat o'zlashtirishiga ($\delta = 0,25$), balki xulq-atvoriga ($\delta = 0,30$), ijtimoiy-xulqiy kompetensiyasiga ($\delta = 0,32$) va ruhiy salomatligiga ($\delta = 0,34$) ham ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqlagan [7]. Samaraga ta'sir etuvchi tarkibiy qismlar sifatida ota-onalarning uyda ishtiroki, muassasadan oilaga muntazam axborot berish, hamkorlik va ikki tomonlama muloqot qayd etilgan [7]. Bu natija hamkorlikning ijtimoiy-axloqiy tarbiya uchun ahamiyatini empirik jihatdan tasdiqlaydi. Milliy pedagogik merosda ham oila tarbiyasi masalasi markaziy o'rin tutadi. Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida axloq tarbiyasiga alohida e'tibor qaratib, "Tarbiya biz uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidir" degan xulosaga kelgan [8]. V.A.Suxomlinskiy "Сердце отдаю детям" asarida kichik yoshdagi bolalar bilan olib borilgan ishlar tajribasini bayon etib, axloqiy tuyg'ular – mehr, hamdardlik, go'zallikni his etish kattalarning shaxsiy namunasi va birgalikdagi amaliy faoliyat orqali shakllanishini ko'rsatgan [9].

Tadqiqotda nazariy tahlil, normativ-huquqiy hujjatlarni tahlil qilish, xorijiy va milliy yondashuvlarni qiyosiy tahlil qilish, muallifning MTT metodisti sifatidagi metodik tajribasini umumlashtirish hamda modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Natijalar. Tahlil natijasida oila va MTT hamkorligida bolalarda ijtimoiy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashni ta'minlovchi mexanizmlar tizimi aniqlandi va ular quyidagicha tasniflandi.

Birinchi mexanizm – yagona pedagogik talablar. Oila va MTT bolaga nisbatan bir xil xulq qoidalariga tayanishi lozim: salomlashish, "rahmat" va "iltimos" so'zlarini qo'llash, o'yinchoqlarni navbat bilan o'ynash, kattalarni hurmat qilish, o'z narsalarini yig'ishtirish. Buning uchun guruhda "Odob qoidalari" tasviriy kartochkalari to'plami tayyorlanib, uning nusxasi ota-onalarga beriladi va uyda ham shu qoidalar bir xil so'zlar bilan qo'llab-quvvatlanadi. Talablarning izchilligi xulq-atvor me'yorlarining bolada barqaror odatga aylanishini ta'minlaydi.

Ikkinchi mexanizm – ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish. "Ota-onalar maktabi" mashg'ulotlari ma'ruza shaklida emas, amaliy trening ko'rinishida tashkil etiladi: bolaning injiqligi, tengdoshi bilan nizo, rost gapirmaslik kabi vaziyatlarda kattalarning to'g'ri munosabati aniq misollar asosida tahlil qilinadi. Band ota-onalar uchun guruhning messenjerdagi kanali orqali haftalik qisqa tavsiyalar yuboriladi. Bu mexanizm J.Epstein tipologiyasidagi "ota-onalikka ko'maklashish" turiga mos keladi [6].

Uchinchi mexanizm – birgalikdagi faoliyat. Ijtimoiy-axloqiy sifatlarni nasihat bilan emas, birgalikdagi amaliy faoliyatda shakllanadi. "Mening oilam an'analari", "Qushlarga g'amxo'rlik qilamiz" kabi oilaviy loyihalar, oilaviy bayramlar, ochiq eshiklar kunlari, ota-onalarning guruhga kelib o'z kasbi haqida hikoya qilishi bola uchun kattalarning jonli namunasini yaratadi. Ota-onalar ishtirokidagi faoliyat bolada g'urur, mas'uliyat va hamkorlik tuyg'usini kuchaytiradi.

To'rtinchi mexanizm – ikki tomonlama muloqot va qayta aloqa. Muloqot faqat MTTdan oilaga axborot berish bilan cheklanmasligi kerak. Bolaning rivojlanish portfoliosi yoki "Yaxshi ishlarim kundaligi"da tarbiyachi guruhda kuzatilgan

ijobiy xatti-harakatlarni, ota-ona esa uyda kuzatganlarini qayd etadi. Bunga tarbiyachi va ota-ona o'rtasidagi muntazam qisqa individual suhbatlar qo'shiladi. Bunday aloqa meta-tahlilda samarali deb topilgan muloqot komponentlariga mos keladi [7].

Beshinchi mexanizm – milliy-ma'naviy an'analarga tayanish. Xalq ertaklari, maqollar, milliy o'yinlar va oilaviy urf-odatlar ijtimoiy-axloqiy tarbiyaning boy manbai hisoblanadi. Bobo va buvilarni guruhga ertak aytib berish, milliy o'yinlarni o'rgatish uchun taklif qilish avlodlararo aloqani mustahkamlaydi, bolada kattalarga hurmat va mehr-oqibat tuyg'usini tarbiyalaydi. MTT tomonidan har oy uchun uyda bola bilan muhokama qilinadigan ertak va maqollar ro'yxati tavsiya etiladi.

Oltinchi mexanizm – mahalla bilan hamkorlik va monitoring. Mahalla, kutubxona va boshqa muassasalar bilan hamkorlik bolaning ijtimoiy tajribasini kengaytiradi: ekskursiyalar, keksalarni ziyorat qilish, ko'chat ekish kabi tadbirlarda bola jamiyatga foyda keltirish quvunchini his qiladi. Natijalarni baholash uchun "Ilk qadam" dasturining ijtimoiy-hissiy rivojlanish sohasi ko'rsatkichlari asosida tarbiyachi va ota-ona birgalikda to'ldiradigan kuzatuv varaqasi qo'llaniladi; natijalar o'quv yili davomida ikki-uch marta birgalikda muhokama qilinadi.

Muhokama. Olingan natijalar oila va MTT hamkorligi bolalarda ijtimoiy-axloqiy sifatlarni tarbiyalashning muhim sharti ekanini ko'rsatadi. Ayni paytda mexanizmlarni amaliyotga joriy etish bilan bog'liq bir qator masalalar muhokama talab etadi. Birinchidan, aniqlangan mexanizmlar alohida emas, yaxlit tizim sifatida ishlagandagina samara beradi. Ota-onalarning pedagogik madaniyati yetarli bo'lmasa, yagona talablar rasmiyatchilikka aylanadi; ikki tomonlama muloqot birgalikdagi faoliyat bilan mustahkamlanmasa, axborot almashinuvi bilan cheklanib qoladi. Bu U.Bronfenbrennerning mezotizim aloqalari izchilligi rivojlanish salohiyatini oshiradi degan g'oyasiga mos keladi [5].

Ikkinchidan, xalqaro tadqiqotlar hamkorlik dasturlarining ijtimoiy-xulqiy natijalarga ta'siri akademik natijalarga ta'siridan kam emasligini ko'rsatadi [7]. Bu maktabgacha ta'limda ijtimoiy-axloqiy tarbiyani oila bilan hamkorlikning ustuvor yo'nalishi sifatida belgilash uchun asos bo'ladi.

Uchinchidan, metodik tajriba shuni ko'rsatadiki, hamkorlik ayrim hollarda ota-onalar majlislari va bayram tadbirlari bilan cheklanib, ota-onalar tarbiya jarayonining teng huquqli ishtirokchisi emas, kuzatuvchisi bo'lib qoladi. Bundan tashqari, ishlaydigan ota-onalarning vaqti cheklangan. Shu bois an'anaviy shakllar bilan bir qatorda raqamli muloqot, moslashuvchan vaqtdagi individual suhbatlar va uyda bajariladigan qisqa topshiriqlardan foydalanish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, hamkorlikni tizimli tashkil etishda MTT metodistining o'rni muhim. Metodist hamkorlik rejasini tuzadi, tarbiyachilarni ota-onalar bilan muloqotga tayyorlaydi, kartochkalar, tavsiyalar va kuzatuv varaqalari kabi materiallarni ishlab chiqadi hamda natijalarni tahlil qiladi. 2026/2027 o'quv yili uchun belgilangan zo'ravonlik va bullingning oldini olish vazifasi [4] ham oila bilan kelishilgan harakatlarsiz to'liq amalga oshmaydi, chunki bolaning tengdoshlariga munosabati avvalo oilada ko'rgan namunaga tayanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bolalarda ijtimoiy-axloqiy sifatlarni tarbiyalash oila va MTTning izchil hamkorligini taqozo etadi. Yagona pedagogik talablar, ota-onalarning pedagogik madaniyatini oshirish, birgalikdagi faoliyat, ikki tomonlama muloqot, milliy-ma'naviy an'analarga tayanish hamda mahalla bilan hamkorlik va monitoring mexanizmlari birgalikda bolaga izchil tarbiyaviy muhit yaratadi.

Hamkorlik samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi: har bir MTTda ijtimoiy-axloqiy tarbiya vazifalariga yo'naltirilgan yillik "Oila bilan hamkorlik rejasini"ni ishlab chiqish; guruhlarda "Odob qoidalari" kartochkalari va ota-onalar uchun tavsiyalar to'plamini joriy etish; "Ota-onalar maktabi"ni amaliy trening shaklida tashkil etib, raqamli qisqa tavsiyalar bilan to'ldirish; "Ilk qadam" dasturining ijtimoiy-hissiy rivojlanish sohasi asosida tarbiyachi va ota-ona birgalikda to'ldiradigan kuzatuv varaqasini qo'llash; hamda tarbiyachilarning ota-onalar bilan muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan metodik seminarlarni muntazam o'tkazish. Taklif etilgan mexanizmlarning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali aniqlash keyingi tadqiqotlarning vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni (O'RQ-595-son, 2019-yil 16-dekabr). – Lex.uz.
- [2] Takomillashtirilgan "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. – Toshkent, 2022.
- [3] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni (PF-19-son, 2026-yil 5-fevral). – Lex.uz.
- [4] 2026/2027-o'quv yilida maktabgacha ta'lim tashkilotlari uchun asosiy vazifalar belgilandi // Ta'lim xabarlari. – 2026-yil 12-avgust. – <https://talimxabarlari.uz/76908/>
- [5] Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA : Harvard University Press, 1979.
- [6] Epstein J.L. School/family/community partnerships: Caring for the children we share // Phi Delta Kappan. – 1995. – Vol. 76, No. 9. – P. 701–712.
- [7] Smith T.E., Sheridan S.M., Kim E.M., Park S., Beretvas S.N. The effects of family-school partnership interventions on academic and social-emotional functioning: A meta-analysis exploring what works for whom // Educational Psychology Review. – 2020. – Vol. 32, No. 2. – P. 511–544.
- [8] Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent : O'qituvchi, 1992.
- [9] Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Киев : Радянська школа, 1969.